

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІНІҢ
Б.БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

Әкімшілік құқық және ІО әкімшілік қызметі кафедрасы

ДӘРІС

Полицияның әкімшілік қызметінің әдістері, нысандары және мазмұны.

Кафедра мәжілісінде талқыланды
және мақұлданды. № ___ хаттама. 20__ ж «__» ___

ҚАРАҒАНДЫ

Жоспар

Кіріспе

1. Полицияның әкімшілік қызметінің мазмұны, түсінігі.
2. ПО-ң әкімшілік қызметінің нысандары және әдістері.

Қортынды

Әдебиеттер

Кіріспе

Азаматтардың тиісті субъективті құқықтарын жүзеге асырудың басты кепілі болып табылатын ел Конституциясының 34 - бабында, «Әркім Қазақстан Республикасы Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен ар - намысын құрметтеуге міндетті» — деп белгілеген. Сонымен қатар, ел Президенті Н. Ә. Назарбаев Республика құқық қорғау органдары басшыларының кеңейтілген мәжілісінде адамдардың конституциялық құқықтарының сақталуына ерекше назар аудару қажеттілігін атап көрсетті. Бұл орайда Республика азаматтары елде жүргізіліп жатқан саяси, әлеуметтік және экономикалық реформаларды қолдап, Конституцияда белгіленген ережелерді басшылыққа алады. Алайда, өздерінің дұрыс құқықтық жүріс - тұрыстарымен қатар, кейбір жайттарда азаматтар өз тарапынан құқыққа қайшы іс - әрекеттердің жасалуына жол береді.

Жалпы құқық бұзушылық қандай түрде болмасын мемлекеттің тиісті құқық нормаларын шығаруына және соған сай жауаптылықты белгілеуге итермелейді. Сондай құқық нормаларының бірі — әкімшілік құқық нормаларын жүзеге асыру нысаны ретінде құқық бұзушылықты бұлтартпау, құқыққа қайшы әрекеттердің мән - жайлары мен оны жасаған адамның жеке басын анықтау, кінәліні жауаптылыққа тарту, оларға қатысты еріксіз шараларды қолдану мақсатында әкімшілік-процессуалдық заң саласы айшықталады.

Қоғамымыздың жаңа даму кезеңінде еріксіз құралдардан бас тарта алмаймыз. Себебі, соңғы кездері құқық бұзушылықтың жаңа түрлері пайда болып, олар барған сайын кәсіби және ұйымдық сипатқа ие болуда. Ал жаппай жауаптылыққа тарту саясатын болдырмау, қоғамның демократиялығы мен адамгершілігін байыту, жаңа әлеуметтік-құқықтық, қатынастарды қалыптастыру, бізден бірқатар құқықтық институттардың қайта қарастырылуын талап етеді. Осы мақсатта, біз әкімшілік мәжбүрлеу соның ішінде әкімшілік-процессуалдық шаралардың қолданылуын теориялық және тәжірибелік тұрғыда ой сүзгісінен өткізгенді жөн көрдім. Негізінде, мәжбүрлеу шараларына қатысты Республика көлемінде бірқатар еңбектер жазылған. Десек те, әкімшілік мәжбүрлеуді қарайтын процессуалдық сипаттағы шаралар жеткілікті қарастырылмай отыр.

Конституция құқықтың негізгі бастауы болып табылады. Ішкі істер органдары шешім қабылдай отырып Конституцияның нормалары мен қағидаларын бұзбауы керек. Конституцияның құрылысының демократиялық қағидаларына экономикалық еркіндік, идеологиялық және саяси әралуандылық, бәрінің заң алдында теңдігі жатады. Біздің елімізге адамның құқықтары мен бостандықтарының конституциялық деңгейде бекітілуі өте маңызды. Қазақстан Республикасының 1995 жылғы Конституциясы азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын нығайта отырып, халықаралық актілердің нормалары мен принциптеріне сүйенеді. Аталған және басқа халықаралық актілер адамның өмір сүру, жеке басына қол

сұғылмауы құқығы; адамның қадір – қасиеттерін, кәсіби беделін құрметтеу құқығы; заңмен тең дәрежеде қорғалу құқығы сияқты құқықтар мен бостандықтарды жариялайды. Халықаралық құқықтық құжаттар адам құқығы мен бостандығын ең жоғары құндылық деп таниды.

Қазақстан Республикасының Конституциясы адам құқығы туралы халықаралық құжаттардың негізгі идеялары мен қағидаларын қабылдады және оны мемлекеттің өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып нығайтты.

Конституциялық құқықтары мен бостандықтарының қорғалуы, қамтамыз етілуі мемлекеттің даму деңгейін айқындайды.

Еліміздің басшысы Н.Ә.Назарбаев өзінің мемлекеттік қызметшілерге арналған Жолдауында былай деген: «Өткен жылдар ішінде егемендігімізді нығайтып, еліміздің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға ықпал еткен біршама ауқымды өзгерістер болып өтті. Әкімшілік реформалар жүргізген осы жылдары қоғамдық сана мен халықтың мінез – құлқы жағымды жағынан түбегейлі өзгерістерге түсті. Бүгінгі таңда қазақстандықтар мемлекеттік қызметке үлкен үміт танытып жатыр».

Сондықтан, мемлекеттік билігінің бірден бір көзі болып табылатын конституциялық және әкімшілік нормалар жеке тұлғаның құқықтық мәртебесі мен бостандықтарын қамтамасыз етуде конституциялық құқықтық нормаларды жүзеге асыру жүйесінде бұл мәселенің терең, маңызды екендігі жұмыстың өзектілігін көрсетеді.

Ішкі істер органдарының тәжірибесінің қажеттілігі нормотворчестволық және құқық қолдануда ғана емес, сонымен қатар Қазақстан Республикасының демократизация процесі табысты аяқталуымен және азаматтық қоғам институтының күшеюі жолында Қазақстанның дамуының мемлекеттік кәсіптік қызметі сияқты.

1. Полицияның әкімшілік қызметінің мазмұны, түсінігі.

Полиция органдары қызметінің негізгі бағыттары болып **әкімшілік, жедел-ізвестіру және қылмыстық іс-жүргізу қызметі болып саналады.**

Полиция органдарының әкімшілік қызметі. Бұл полиция органдары қызметі жұмысының айрықша көп бағытты. Оның мазмұны нақты, тәжірибиелік түрде қоғамдық тәртіпті сақтау, қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету, қылмыстарды және әкімшілік құқық бұзушылықтарды табу, ескертуі жолын кесу, ашу, Қазақстан Республикасы заңдары белгілеген өкілеттік шеңберінде анықтама және әкімшілік өндірісті жүзеге асыру, ұсталғандар мен қамауға алынғандарды ұстау орындарында құқықтықтәртіпті қамтамасыз ету, оның ішінде құжаттары, тұрғылықты жерлері жоқ адамдарды да, жас өспірімдердің қараусыздығы мен құқық бұзушылық, жасауларының ашу мен жолын кесу, жол қауіпсіздігін қамтамасыз етілуіне мемлекеттік бақылау мен қадағалау және ішкі істер органдарына Қазақстан Республикасы заңдарымен жүктелген басқа да міндеттерді іске асыратын аппараттар қызметтер, бөлімшелер, Органдар мен әкімшілік полиция қызметкерлерінің қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық құралдармен жүзеге асыруынан тұрады.

Бұл қызмет қылмыстық және әкімшілік құқық нормаларымен реттеледі.

Әкімшілік қызметішкі және сыртқы болып екі түрге бөлінеді.

Ішкі әкімшілік қызмет полицияның немесе басқа да аппараттар, қызметтер және бөлімшелерінің жұмыстарын ұйымдастырады. Бұл қызмет таңдау, тағайындау, кадрларды оқыту және тәрбиелеу, жұмысты жоспарлау, күштер мен құралдар қоюға шешімді өңдеу мен қабылдау, ішкі істер органдарының бөлімшелерін жедел басқару, орындауды бақылау мен тексеру, тиімді тәжірибиелік жұмыстарды қорыту мен тарату және т. б. Былайша айтқанда ол полицияның аппараттар мен бөлімшелерінің ішкі істер органдарына жүктелген функцияларды орындауға ұйымдастырушылық мінездемедегі сұрақтарын шешуге бағытталған.

Сыртқы әкімшілік қызметі полицияның негізгі функцияларын қылмыстық-құқықтық және әкімшілік-құқықтық әдістер және құралдармен жүзеге асыруынан тұрады. Олар мынадай негізгі түрлерге бөлінеді: қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету; қылмыстарды және әкімшілік құқық бұзушылықтарды табу, ескерту, жолын кесу, ашу, Қазақстан Республикасы заңдары белгілеген өкілеттік шеңберінде анықтама және әкімшілік өндірісті жүзеге асыру; ұсталғандар мен қамауға алынғандарды ұстау орындарында құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету; жас өспірімдердің қараусыздығы мен құқық бұзушылық жасауларының ашу мен жолын кесу; жол қауіпсіздігін қамтамасыз етілуіне мемлекеттік бақылау мен қадағалау; шетел азаматтарының және азаматтығы жоқ азаматтардың Қазақстан Республикасында болу ережелерін сақтауын қамтамасыз ету; лицензия мен рұқсат беру жүйесін жүзеге асыру; меншік иелерімен шарт жасасу негізінде күзетуді жүзеге асыру және т. б.

Қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету полиция органдарының әкімшілік қызметінің түрі ретінде, азаматтардың жеке

қауіпсіздікті және қоғамдық қауіпсіздікті көшелерде, алаңдарда, демалыс орындарында, көлік магистральдарында және басқа да қоғамдық жерлерде қылмыстарды және әкімшілік құқық бұзушылықтарды ескерту, табу, жолын кесу, ашу, Қазақстан Республикасы заңдары белгілеген өкілеттік шеңберінде анықтама және әкімшілік өндірісті жүзеге асыру мен қамтамасыз етуінде.

Бұл қызметті полицияның учаскелік инспекторлары мен кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі учаскелік инспекторлар қызметтері, сақшылық қызмет, лицензиялық және рұқсат ету жүйесі, табиғат қорғау және мал дәрігерлік полиция, жол полициясы бөлімшелері, ішкі істер органдарының арнаулы мекемелері және әкімшілік полицияның алдында тұрған міндеттерді шешу үшін қажетті өзге де бөлімшелер жүзеге асырады. Бұлардың ішінде қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуде әкімшілік полицияның патрульдік қызмет бөлімшелері аса маңызды орын алады, олардың күштері болып: ішкі істер органдарының саптық бөлімшелері; жол полициясының қызмет бөлімшелері; ішкі істер органдарының мемлекеттік күзет қызмет бөлімшелері; ІІМ ішкі әскерлерінің әскери қызметкерлері; ішкі істер органдарының арнаулы отрядтары (Сұңқар) болып саналады.

Полиция органдарының әкімшілік қызмет функциялары

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің мазмұны, оның функцияларын белгілеген нысандар және әдістермен жүзеге асыруы құрайды.

Полиция органдарының әкімшілік қызметі осы қызметтің белгілі бір бағыты деп танылатыны бірқатар функцияларға бөлінеді. Әрбір функция өзінің әрекеттерінің ерекшелігімен, біржақтылығымен және бағыттылығымен сипатталады. Функциялар ең ақырында іс жүзінде қажет етілетін объективтік факторларға сүйенеді. Әрбір функцияның мазмұны әкімшілік қызметтің объектісінің ерекшелігімен анықталады. Функцияның саны мен сипаты сонымен бірге, яғни, мемлекеттің ішкі істер органдарының мақсаттары мен міндеттерінің субъективтік факторларына тәуелді болады. Сонымен бірге көптеген функциялардың мазмұны (құрылымы) қандайда болмасын жағдайда тұрақты болып қалады. Соған байланысты полиция органдарының әкімшілік қызметінің функциялары жалпы, арнаулы (негізгі) және қамтамасыздандыру болып бөлінеді.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің жалпы функциясына: болжау және жоспарлау, ұйымдастыру, реттеу, есеп жүргізу, бақылау жатады.

Болжау және жоспарлау функциясы. Болжау — қандайда болмасын процестердің өзгерістеріне байланысты алынған мәліметтерді талдау негізіндегі ғылыми жетістіктерге сүйене отырып ғылыми тұрғыдан білу. Ішкі істер органдары полициясының әкімшілік қызметіндегі болжау ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің объектісі болатын белгілі бір процестерді қоғамдық тәртіп сақтау және басқа да салада қамтамасыз етудің бағыты мен мақсаттарын анықтаудың және мақсатқа жетудің бағдарламасын жасайды.

Ұйымдастыру функциясы әкімшілік қызметтің басқару және басқарылушы жүйесін және осы жүйенің бірқалыпты қамтамасыз етуге белгілі бір құрылымы және оның ішіндегі процестерді реттейді. Ұйымдастыру, әкімші-

лік қызметті жүзеге асыратын қызметтерді, органдарды бөлімшелерді, топтарды және басқа да субъектілерді құру, қайта құру, жабу, олардың құқықтары мен міндеттерін, қарым-қатынас тәртібін анықтау, кадрлар таңдау мен тағайындау және т. б. жүзеге асырады.

Ұйымдастырумен тығыз байланыста реттеу функциясы тұр, ол әкімшілік қызмет субъектілерінің бірқалыптылығын тиімді түрде сақтауға бағытталған. Реттеу арқылы әкімшілік қызметті жүзеге асыратын қызметтердің қызмет бағыттарын, ішкі істер органдары қызметкерлерінің мінез-құлықтарына нақты басшылық жасауда жүзеге асырылады. Реттеусіз, осы қызметке берілген бағдарламаға сәйкес мақсатты бағыттылыққа жетуді жүзеге асыру мүмкін емес.

Есеп функциясы мәліметтерді жинау, беру, сақтау және қайта өңдеу яғни, оның ішінде әкімшілік қызмет субъектілердің жұмысы, оларға жүктелген міндеттерді орындауы, ресурстардың саны мен шығындары, техникалық құралдардың және әкімшілік қызмет әсер ететін объектінің жағдайы туралы мәліметтердің сандық өлшеуді, тіркеу мен топтастыруды қамтиды.

Есеп, бақылаудың маңыздылығын құрайды, олай дейтініміз ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің жалпы функциясы сияқты, қызмет объектісінің нақты жағдайына берілген бағдарламаға сәйкестілігі немесе сәйкес еместілігін анықтайды.

Бақылау істелгендер, анықталған мақсаттар мен міндеттерге сәйкестілігін табуға көмегін тигізеді.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің арнаулы (негізгі) функциялары. Полиция органдарының әкімшілік қызметтің мақсаты мен міндеттері азаматтардың және басқа да құқық субъектілерінің құқықтары, бостандықтары мен міндеттерін орындауға, өмірдің әртүрлі жағдайларында көптеген мәселелерді, оның ішінде заңды мінез-құлық және құқық бұзушылықтарды шешуге қолайлы жағдайлардың жағдайы мен тәртібін қамтуға бағытталған. Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің мазмұны, ішкі істер органдары саласының сыртқы қатынасына байланысты әкімшілік қызметінің арнаулы (негізгі) функцияларын құрайды.

Ондай функциялар болып:

– азаматтардың жеке қауіпсіздігін және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, жекетұлғалардың өмірі, ар-намысы мен мәртебесін, құқықтары, бостандықтары мен заңды мүделерін, қоғамның және мемлекеттің мүделерін қылмыстық және басқа да құқыққа қайшы қолсұғудан қорғау;

– қылмыстарды және әкімшілік құқық бұзушылықтарды ескерту, табу, ашу және жолын кесу, олардың жасалуына итермелейтін себептер мен жағдайларды жою туралы ұсыныстар жасау, құқық бұзушылықтар мен жеке алдына луж және азаматтар арасында құқықтық тәрбиелеу шараларын жүргізу; көшелерде, алаңдарда, демалыс орындарында, көлікте және басқа да қоғамдық орындарда, оның ішінде қоғамдық-саяси, мәдени спорттық және басқа да

шараларды өткізу кезінде, төтенше жағдай режимі және басқарудың ерекшеліктері мен сандары кіргізілген жергілікті жерлерді және аумақтарда қоғамдық тәртіпті қорғау;

- лицензия және рұқсат беру қызметін жүзеге асыру;
- Қазақстан Республикасында шет ел азаматтары мен азаматтығы жоқ азаматтардың болу ережелерінің сақталуына бақылау жасау;
- жолқау іпсіздігіне мемлекеттік бақылау мен қадағалау жасау;
- шарттар негізінде меншіктің нысанына қарамастан мүліктерді қорғау;
- тұрғындарға әлеуметтік көмек көрсету, құқыққа қол сұғудан, жаза-тайым және оқысоқиғалардан зардап шеккен, сондай-ақ денсаулығы мен өмірі үшін қауіпті дәрі-дәрменсіз немесе өзге де күйдегі азаматтарға жедел медициналық көмек көрсету;
- өз құзыреті шегінде азаматтар мен лауазымды адамдардың мемлекеттік билік органдарының қоғамдық тәртіпті қорғау және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету туралы актілерін орындалуларына бақылау мен қадағалауды жүзеге асыру;
- қылмыстық және әкімшілік құқық бұзушылықтар істері бойынша өндірісті жүзеге асыру;
- өз құзыреті шегінде әкімшілік жазаларды орындау және т. б.

Қамтамасыз ету функциясы. Оларға: кадрлық, қаржыландыру, материалдық-техникалық және басқа да полиция органдарын қамтамасыздандыру жатады.

Жалпы, арнаулы (негізгі) және қамтамасыз ету функциялары бір-бірімен тығыз байланысты және бір-біріне тәуелді. Олардың жиынтығы полиция органдарының әкімшілік қызметінің саласын (көлемін, мазмұнын) құрайды.

Полиция органдарының әкімшілік қызметі, ішкі істер органдары саласының, сыртқы қатынасының басымдылығына байланысты. Бұл қызмет ішкі істер органдары жұмысының айрықша кең, сыйымды бағыты. Осыған байланысты ішкі істер органдарының қызметкерлерінің үлкен бөлімі әкімшілік қызметті жүзеге асырады.

Әкімшілік қызметтің субъектілері болып арнаулы қызметтер (учаскелік инспекторлар, жол полициясы және басқалар) олардың бөлімшелері, топтары, полиция қызметкерлері, патрульдік полиция бөлімшелерінің және басқалар) саналады.

Қаралып отырған полиция органдарының қызметі қылмыстық және әкімшілік-құқықтық нормалармен реттелінеді. Осы

қызметті жүзеге асыру процесінде оның субъектілері азаматтармен, мемлекеттік органдармен, кәсіпорындар, мекемелер, ұйымдармен, бірлестіктермен, мемлекеттік қызметкерлермен, қоғамдық ұйымдардың, бірлестіктердің қызметкерлерімен (өкілдермен), шет ел азаматтары және азаматтығы жоқ азаматтармен қылмыстық және әкімшілік-құқықтық қатынас қатүседі.

2.Полиция органдарының әкімшілік қызметінің нысандары

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің функциялары осы қызметті атқаратын субъектілердің нақты әрекеттерімен жүзеге асырылады. Әрекет белгілі нысандарында қызметтің сыртқы көрінісін бейнелейді. Сондықтан, нысан деп, шын мәніндегі субъектілер әрекетінің объективтендірілген көрінісін айтамыз. Әкімшілік қызмет функциялары нысандар көмегімен жүзеге асырылатын болғандықтан оның қандайда болмасын түрлерін қолдану қызмет тиімділігінің белгілі бір деңгейіне жеткізетінін ескеру қажет. Нысандар әкімшілік қызметтің функцияларын мақсатты түрде орындалуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің міндеттері мен функцияларының көп болуына байланысты осы қызметтің құқықтық нормалық нысандары да көп болады. Нысандар ішкі істер органдарының құқықтық мәртебесін реттейтін заңдарда, ережелерде, жарғыларда, нұсқауларда және оның субъектілерінің және әкімшілік қызметті реттейтін басқа да актілерде бекітілген. Сондықтан, әкімшілік қызметтің функцияларын жүзеге асыруға оның субъектілері, тек қана құқықтық нормаларда көрсетілген нысандарды қолдануы қажет. Қажетті нысандарды субъектілердің сақтамаушылық әрекеті жарамсыз саналады және даулы мәселеге әкеп соқтырады.

Сонымен бірге, полиция органдарының әкімшілік қызметінің шығармашылық сипаты, осы қызметтің субъектісіне заңмен белгіленген нысандарды жеке өзі қалауы бойынша таңдау мүмкіндігін береді. Белгіленген нысандарды таңдау нақты тіршілік жағдайларын, тиімділік пен мақсаттылық талаптарын ескере отырып таңдалады.

Нысанның нақты түрі, әкімшілік қызмет субъектілерінің оларға, жүктелген функцияларды жүзеге асырудағы әрекеттің сипатымен белгіленеді. Бір жағдайда бұндай әрекеттер заңдылық зардаптарға әкеп соғады, ал басқа жағдайда заңдылық зардаптарға әкеп соқпайды (мысалы, құқықтық насихат, қоғамдық тәртіпті қорғайтын қоғамдық бірлестіктерді оқытып-үйрету және т. б.) Осыған байланысты ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің нысандары құқықтық және құқықтық емес болып бөлінеді.

Құқықтық нысандар мемлекеттік биліктік, басқарушы-атқарушылық, әкімшілік қызмет субъектілерінің, өкілеттіктерінің заңнан туындайтындылығы сипатталады. Қаралып отырған қызметтің құқықтық нысаны полиция органдарының басқа да қызметтің бағыттарының (жедел-іздістіру, қылмыстық-құқықтық) айырмашылығы ішкі істер органдарының міндеттері мен функциялары қылмыстық және әкімшілік-құқықтық құралдар нысандармен тәжірибелік түрде ұйымдастырылады және жүзеге асырылады.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің нысаны мазмұнымен, мақсатты бағыттылығымен, бейнелеу әдісімен жіктеледі.

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің нысаны мазмұны жағынан норма шығарушылық және құқық қолданушылық болып бөлінеді. Бірақ, полиция органдарының әкімшілік қызмет субъектілері норма шығарушылықты қолданбайды, ол ішкі істер органдарының өкілеттілігіне жатқызылған. Құқық қолданушылық — полиция органдарының әкімшілік қызметінің негізгі құқықтық нысаны.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің құқық қолданушылығы оның субъектілерінің нақты әрекетімен, нақты мәселелерді және тіршілік жағдайларын шешуде заңдылық мағынасы бар фактіні белгіленген қылмыстық және әкімшілік құқық нормаларының негізінде, яғни, жеке актіні қабылдау мақсатында құқықтық нормаға сәйкестірумен көрінеді.

Құқық қолданушылық қызмет мыналарды қарастырды: норманы қолданушы субъектінің істің мән-жайын анықтауы; белгілі бір жағдайда (норманың заңдылық, күшінің шындығын тексеру, оның уақыт және кеңістіктегі әрекетінің шегін табу) қолданатын белгіленген құқықтық норманы табу, таңдау; норманың мәні мен мазмұнын түсіну; іс бойынша шешім, жеке акт қабылдау; құқықтық норманы қолдану актісін орындау.

Шешілетін істер мен мәселелердің сипатына, құқықтық қасиетіне қарай құқық қолданушылық реттеуші және қорғаушы болып екі нысанға бөлінеді.

Әкімшілік қызметте реттеуші нысаны азаматтардың, мемлекеттік органдардың, кәсіпорын, мекеме, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін жүзеге асыруға және құқықтың басқа да субъектілерінің (каруды, оқ-дәрілерді, жарылғыш, әсері күшті химиялық, есірткі, психотроптың улы және радиоактивтік материалдар мен заттарды алуға, сақтауға, өзімен алып жүруге және тасымалдауға заңда белгіленген рұқсаттарды (лицензияларды) беру және т. б.) нақты ұйымдастырушылық, басқарушы-өкімді сипаттағы істерді (мысалы, лауазымға тағайындау, ішкі істер органдары қызметкеріне тапсырма беру және т. б.) шешу үшін қолданылады.

Құқық қорғаушы нысанының көмегімен полиция органдарының әкімшілік қызмет саласындағы құқықтық нормалармен реттелінген қоғамдық қатынастар қорғауы жүзеге асырылады және ешкімнің тиіспеушілігі қамтамасыз етіледі. Жеке тұлғаның, азаматтардың мемлекеттік органдардың, кәсіпорын, мекеме, ұйымдардың құқықтары мен бостандықтары, заңды мүдделерін қорғау жүзеге асырылады. Қылмыстық және әкімшілік-құқықтық және басқа да заңдылық міндеттерді орындамаған адамдарға мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары қолданылады.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің құқық қолданушылық (реттеуші және құқық қорғаушы) нысаны мақсатты бағыттылығы жағынан (қолдану мақсаты) ішкі және сыртқы болып бөлінеді. Ішкі нысан ішкі ұйымдастырушылық қызметті жүзеге асыру үшін қолданылады: штаттық мәселелерді шешу, әкімшілік қызметтің қызметтерімен, бөлімшелерімен және басқа да субъектілеріне нақты басшылық пен басқару және әкімшілік қызметті материалдық-техникалық және басқа да қамтамасыз ету. Ішкі қызметтің құқық қолданушылық нысаны, әкімшілік қызметтің субъектілеріне

жүктелген осы қызметтің мазмұнын құрайтын міндеттер мен функцияларды камтамасыз ету мақсатында қолданылады.

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің құқық қолданушылық нысаны (реттеуші және құқық қолданушы, ішкі, сыртқы кескінделу әдісімен сөздік (жазбаша және ауызша) және конклюденттік болып бөлінеді. Әкімшілік қызметтің қандай да болмасын нысанын таңдау мен қолдану, оның заңдылық қасиетімен анықталады.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің құқық қолданушылық нысанының ең көп таралған бейнелеу нысанының нәтижесі болып жеке жазбаша акт-құжат саналады. Оны құқыққолданушылықты дәлділігін, белгілі бір нәтижені қажет ететін мәселелерді (істерді) шешуде қолданады.

Сонымен бірге, ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінде кең көлемде ауызша сөздік нысан қолданады: ауызша бұйрықтар, нұсқаулар, өкімдер, әмірлер. Бұл нысан күнделікті жедел сипаттағы сұрақтарды шешуге айрықша қолданылады.

Құқық қолданушылық белгілі әкімшілік қызметтің субъектісінің айқын кескінделген ыммен (дене қимылымен), шартты белгілермен, қозғалыстармен, белгілермен және басқа да конклюденттік әрекеттер көмегімен кескінделінеді. Мысалы, жол полициясы қызметкерінің көлік және жаяу жүрушілердің қозғалысын дене қимылымен реттеуі, патрульдік полиция қызметкерінің ысқыру-белгісі және т. б.

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің құқықтық емес нысандарына ұйымдық және материалдық-техникалық кескінделіну нысандары жатады. Құқықтық емес нысандар, құқықтық нысандар сияқты, әкімшілік қызмет субъектілерінің өкілеттілігімен байланысты, сонымен бірге олар осы қызметтің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес болуы керек.

Әдістер ұғымы. Полиция органдарының әкімшілік қызметі сананы реттеудің факторы деп танылатын адамның мақсатты әрекет жасау қабілетімен көрінетін, адамдардың еркіне қызмет субъектісінің қызмет объектісіне мақсатты түрде ықпал етуі арқылы жүзеге асырылады.

Әкімшілік қызмет субъектісінің объект еркіне ықпал етуі, әкімшілік қызметтің әдістері деп аталатын түрлі құралдармен, әдістермен жүзеге асырылады. Олай болса, әдіс — ішкі істер органдарының мақсатын, міндеттері мен функцияларын іске асырудың жолы. Әдістің мазмұны әкімшілік қызметтің мақсатына қандай ұтымдырақ жолмен жету туралы мәселеге жауап береді.

Әдістер әкімшілік қызметтің мақсаттарымен диалектикалық бірлікте болады. Мақсат әдістерді қолдануға себепші болады, ал әдістерді таңдау қойылған мақсаттарға жетудің нақтылығын анықтайды. Ал басқа жағынан алғанда, әдіс қызметтің мақсатына қандай жолмен жетуін көрсетіп береді. Әдістерді жетілдіру қызметтің жақсарғандығын көрсетеді.

Әкімшілік қызмет әдістерінің сипаттық мазмұнынан келесідей тән ерекшеліктерді байқауға болады: әдістер әкімшілік қызмет субъектісінің осы қызметтің объектісімен байланысын көрсетеді; әдістер — бұл басқару объектісіне субъектінің басшылық әсер етуді жүзеге асырудың жолдары, ішкі

істер органдарының әкімшілік қызмет саласында болып жатқан үрдістерді реттеу, ұйымдастыру, қызмет мақсатына жеткізетін құралдар мен әдістер; әдіс ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің айрықша белсенді элементін құрайды; әдістер баламалы сипатқа ие болады.

Мазмұны мен бағытына қарамастан әкімшілік қызмет әдістеріне мыналар тән: ықпал ету, яғни басқару-өкімдік нұсқау (бұйрық, талап, рұқсат және т. б.) деп танылатын объективтендірілген ұйымдық нысан; ықпал етудің сипаты (нақты ықпал ету, ынталандырушы немесе шектеуші шарттармен жанама әсер ету); ықпал ету әдісі (дара басшылық, алқалылық, ұжымдық); уақытша сипат (қысқа мерзімді және көп мерзімді); тактикалық және стратегиялық сипаттардың болуы.

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметіндегі әдістер, басқа да қызмет бағыттарындағыдай (жедел-ізвестіру, қылмыстық-процессуалдық) ішкі істер органдарының қызметкерлерінің жұмыс тиімділігін жоғарлатуға, олардың жұмысын біріктіруге, әрбір қызметкердің шығармашылық ізденісін жетілдіруге бағытталған.

Әдіс түрлері. Полиция органдарының әкімшілік қызметі түрлі әдістердің көмегімен жүзеге асырылады. Әдістердің көп болуы әкімшілік қызметіндегі қиындықтардың көптігін көрсетеді. Әдістер әрқайсысы әкімшілік қызметтің жалпы мақсаттарын жүзеге асыру жолымен сипатталатын болғандықтан бірін-бірі толықтырып отырады. Әкімшілік қызмет әдістерінің бірлігі мен өзара байланыстарын, жіктелуін дұрыс түсіну, олардың маңыздылығын және аса тиімді қолдану жағдайларын тануға зор әсер етеді.

Полиция органдарының әкімшілік қызметінің негізгі әдістері болып сендіру мен мәжбүрлеу саналады, өйткені осы қызметтің қандайда болмасын функциясын орындауда сендіру мен мәжбүрлеудің амалдық байланыстары болады. Бұл жерде бірінші болып сендіру, ал содан кейін мәжбүрлеу қолға алынады. Әдістердің мұндай байланыстылығы мемлекетіміздің қоғамдық сипатынан, оның мақсаттары мен міндеттерінен, адам мен азаматтың мүдделерінің сәйкестілігімен, сендірудің орасан зор тәрбиелік рөлінен туындайды.

Сонымен бірге ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінде сендіру мен мәжбүрлеу әртүрлі жолдармен орын алып, осы қызметтегі нақтырақ әдіс түрлерін таңдап алуға негіз болады. Мәселен, басқару арқылы ықпал ету сипаты бойынша ұйымдастыру әдістері (үйлестіру, келісім, нұсқау беру және т. б.), психологиялықәдіс (психологиялық жолмен сана-сезімді ояту, дәлелдеу, бедел және т. б.), әкімшілік және экономикалық әдістерге бөлуге болады. Барлық әдістер заңды күші бар заңдардың мазмұнына, мақсатты бағытына және ұйымдастырушылық нысаны жағынан сәйкес болуы қажет..

Полиция органдарының қарастырылып отырған қызметінде аса маңызды мағынаға, әкімшілік әдістер ие болады. Ол бағынышты еркінің басқарушының еркіне тәуелді екендігімен сипатталады, яғни, «биліктік-бағыныштылық», оларда ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің басқарушылық-өкімдік табиғаты ашық көрініп тұрады. Әкімшілік әдістерді қолдану арқылы осы қызметтің субъектісі қызмет объектісіне тікелей әсер етеді және

міндетті түрде бағынышты болуға мәжбүр етеді. Бірақ, әкімшілік қызметтің әдістерін қолданудың жолы осы екен деп бағыныштылардың мүдделерін естен шығаруға болмайды. Әкімшілік әдістер ықпал ету жолына қарай былайша болып бөлінеді: белгілі бір әрекеттер жасауды міндеттеуші; белгілі бір әрекеттер жасауға өкілеттік беруші; әлеуметтік пайдалы әрекеттер жасағаны үшін көтермелеу; қандайда болмасын әрекеттерді жасамауға тыйым салушы.

Полицияның әкімшілік қызметінің әдістерін таңдау және қолдану. Әкімшілік қызметтің нақты әдістерін таңдау және оларды тәжірибелік қолдануда бірқатар субъективтік және объективтік сипаттағы факторлар себепші болады.

Әдістерді қолдануда субъективтік факторлардың маңызы ерекше. Ішкі істер органдарының біліктілігі төмендеу қызметкері үшін әдістерді таңдау мен қолдануға авторитарлық көзқараспен қарау жайсыз зардаптарға, әкімшілік қызметтің мақсаттарын бұрмалауға әкеп соқтыруы мүмкін. Осыған орай, ең маңыздысы қызмет субъектісі, қандайда болмасын ықпалға ету әдістерін таңдауда, жоғары біліктілікке, жауапкершілік сезіміне ие болуы тиіс.

Әдістер әкімшілік қызметтің нақты іс барысында қолданылады. Осыған орай, әкімшілік қызметтің алдында тұрған қызмет субъектілерінің және қызмет объектілерін ерекшеліктерін мен жағдайларын, нақты өмірлік жағдайдың сипаты мен ерекшелігін, бар әдістердің арсеналдарын қолданудың тиімді мүмкіндіктерін, әкімшілік қызмет жүзеге асырылатын сыртқы және ішкі жағдайын, әкімшілік қызметтің субъектісі еркінен тәуелді болмайтын басқа да объективтік факторларды ескеру қажет.

Әдістерді таңдау мен қолдануда, істі шешуге қолайлы әдістерінің ішіндегі ең тиімді дегенін анықтап алып, оларды әкімшілік қызмет барысында орынды қолдана білу қажет. Әдістерді таңдау мен қолдану шеберлігі әкімшілік қызмет саласындағы жай-күйді ықтияттылықпен қадағалап отыруды талап етеді. Объективті жағдайларды және қызметте болып жатқан өзгерістерді ескермеу әдістерді қолданудың әсерлілігін төмендетуге әкеп соғады. Және керісінше, әкімшілік қызмет саласында болып жатқан процестердің жетілуін, жиналған тәжірибесін есепке алып қолдану әдістердің тиімді болуына қол жеткізеді.

Полицияның әкімшілік қызметіндегі сендіру

Сендіру, әдіс ретінде полиция органдарының әкімшілік қызметінің объектісіне моральдық, психологиялық, материалдық жағынан, адамдардың мінез-құлқына, ерекше әсер етеді, сана-сезімді молайтып және жетілдіреді, әкімшілік қызметті жүзеге асыратын субъектінің қызмет талаптары белгілеген мақсаттар мен міндеттерге сәйкес саналы түрде орындауға жетелейді. Бұл, дұрыс емес көзқарастарды, мінез-құлықты өзгертеді, жеке тұлғаның, қоғамның қажеттілігін, белгілеген құқықтық және моральдық талаптарды жаңаша қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Әкімшілік қызметтің міндеттері мен функцияларын тиімді орындау мақсатында, құқықтық нормалар мен құқық қолданушылық актілердің

нұсқауларын орындауда, тәрбиелеу, үздік тәжірибелерді көрсету, еңбекті адал және қоғамдық борышты үлгілі орындауы үшін ең алдымен сендіру шаралары қолданады. Сондықтан, сендіру құралдары тиісті мінез-құлықты қамтамасыз етудің қозғаушы (ынталандырушы) факторы болып саналады. Ол азаматтарды әкімшілік қызмет субъектілерінің заңды нұсқаулары мен құқықтық нормаларын саналы және ерікті түрде орындатуға бағытталған.

Сендіру әдісі негізінен алғанда тәрбиелеу құралы болып саналады. Полиция органдарының әкімшілік саласында сендіруді кең қолдану азаматтардың және басқа да әкімшілік қатынасқа түсушілердің мінез-құлықтарын, осы қызмет барысында шешілетін міндеттерге елеулі дәрежеде жауап беруге ынталандырады.

Сендіру қылмыстарды және басқа да құқық бұзушылықтарды ескерту құралы болып табылады. Ол азаматтардың ішкі қажеттілігін және заңдылықты мінез-құлықтарын берікті әдеттікке. Теріс қоғамдық қылықтарды ескертуге тәрбиелеуге әсер етеді. Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінде сендірудің негізгі түрлері (шаралары) болып адамгершілікке және құқықтыққа тәрбиелеу; жаппай-ұйымдастырушылық жұмыс; мадақтау саналады.

Адамгершілік және құқықтық тәрбие. Әкімшілік қызмет саласындағы қатынастарды реттейтін нормаларды сақтау, аталған саладағы қоғамдық қатынасқа қатысушылардың жоғары саналығымен және тәртіптілігімен, өздерінің құқықтарын, міндеттерін және борыштарын түсіну еріктілігімен және үлгілігімен жүзеге асырылады. Аталған қасиеттерді қалыптастыру үшін түрлі жолдар қолданылады: мемлекеттің саясатын түсіндіру; тұрғындар мен құқық бұзушылыққа бейім деген жекелеген азаматтар арасында тәрбие жұмыстарын жүргізу; үгіт-насихат қызметі; қоғамға жат қылықтарды сынға алу және оларды жасағандарды жұртшылық алдында талқыға салу; ішкі істер органдарының қызметкерінің саяси және құқықтық мәдениеттілігін және азаматтармен, топтармен және ұжымдармен әңгіме-дүкен құру шеберлігін арттыру.

Сендіру шаралары жүйесінде әкімшілік қызмет субъектілерінің халық арасында өткізетін құқықтық насихат жұмысы ерекше орын алады. Олар, азаматтардың құқықтық нормалардың талаптарын түсінуіне және ерікті орындауға мен сақтауға, құқық бұзушылықтың алдын алуға мүмкіндік жасайды. Тұрғындарға құқықтық тәрбие берудің кең тараған нысандарына мыналар жатады: ішкі істер органдары қызметкерлерінің тұрғындар мен мемлекеттік және мемлекеттік емес кәсіпорын, мекеме және ұйымдардың еңбек ұжымдары алдында, теледидарда және радио арқылы құқықтықтарырыптарға байланысты баяндамалар мен дәрістер оқуы; құқықтық мәселелер мен заңдарды қолданудың тәжірибесін талқылауға «сұрақ-жауап» «дөңгелек үстел» ұйымдастыру; заң әдебиеттерін шығару және т. б.

Сендіру шараларының жүйесінде аса маңызды рөлді жариялылық атқарады. Ішкі істер органдарының полициялық аппараттар мен қызметтер қызметкерлерінің тұрғындармен шынайы әңгіме-дүкен құруы, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы түрлі сыбыстар мен арандатушы пікірлерге

байланысты түсінік беру қоғамдық тәртіпті қорғаудың ең ұтымды тәжірибелерінің бірі. Демократияның қанат жаюы мен құқықтық мемлекет құруда, тұрғындардың, жұртшылықтың еліміздегі және әкімшілік-аумақтық бөліністердегі құқықтық тәртіптің жағдайы туралы барынша, ақпарат алуы ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінде де өзекті мағынаға ие болады.

Жариялылықты жүзеге асырудың кең тараған нысандары мен әдістері болып мыналар саналады: ішкі істер органдарының басшылары мен басқа да қызметкерлерінің бұқаралық ақпарат құралдарының өкілдерін жедел жағдаймен, жұмыстың, тиімді нәтижелерімен және құқықтық тәртіпті нығайтудың өзекті мәселелері туралы кездесулер өткізу (брифингтер, баспасөз конференциялары); ішкі істер органдарының басшылары мен басқа да қызметкерлерінің қылмыспен және басқа да құқық бұзушылықтармен күрес мәселелері туралы орталық және жергілікті басылымдарда, теледидарда, радиода хабарламалар жасау; ашық басылымдарда қылмыспен және басқа да құқықбұзушылықтардың жай-күйі және олармен күрес нәтижелері туралы мәліметтік және басқа да материалдарды шығару; ішкі істер органдары әкімшілік полициясының аппараттары мен қызметтері қызметкерлерінің тұрғындардың және мемлекеттік және мемлекеттік емес кәсіпорын, мекеме және ұйымдардың, еңбек ұжымдарының алдында қаладағы, аудандағы және құқық бұзушылықтың өзекті мәселелері, ішкі істер органдарының жұмысы туралы сын-ескертпелер туралы есеп берулері; азаматтармен «тікелей» телефон байланыстарын қамтамасыз ету және т. б.

Жариялылық азаматтарды қоғамдық тәртіпті қорғауға, құқықтық тәртіпті нығайтуға қатыстылық сезімін тәрбиелейді. Басқа жағынан, жариялылық ішкі істер органдары қызметкерлеріне тапсырылған іске деген жауапкершілігін көтереді және іс барысында заңдылықтың бұзылуын жоюға, және қорытынды есебінде оның мәртебесін нығайтуға мүмкіншілік жасайды.

Ұйымдастыру-бұқаралық жұмыс. Сендірудің бұл түрінің мәні мынада: ішкі істер органдарының әкімшілік қызметі субъектілерінің қоғамдық тәртіпті қорғаушыларға ұйымдастырушылық, әдістемелік және басқа да көмек көрсету; ұжымдардың, органдардың, жекелеген қызметкерлердің тәжірибе алмасу сабақтарын өткізу тәжірибесін талдап қорыту; ақпараттық шолулар, ұсыныстар, оқытуларды дайындау мен тарату және т. б.

Көтермелеу (моральдық және материалдықынталандыру). Көтермелеу — бұл адамның жұмыста немесе қоғамдық борышын өтеуде жеткен жетістіктерін, еңбегін мойындау, қоғамдық құрмет көрсету тағы с. с. көпшілік алдында марапаттау. Көтермелеу шаралары моральдық, материалдық және моральдық-материалдық сипатта болады. Көтермелеу шараларының жүйесіне мемлекеттік наградалармен марапаттау, оның ішінде Қазақстан Республикасының «Отан» (Отечество), «Даңқ» (Слава), «Айбын» (Доблесть) және басқа да ордендерімен марапаттау енеді.

Полицияның әкімшілік қызметіндегі мәжбүрлеу шаралары

Сендіру ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінің негізгі әдісі бола тұрса да, құқыққа қарсы әрекет жасаушылардың мінез-құлқына тиімді әсер ететін шара болып табылмайды. Осыған байланысты мемлекет азаматтардың

кәсіпорын, мекеме және ұйымдардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғай отырып ішкі істер органдардың қызметкерлері арасындағы сендіру шаралары әсер етпейтіндеріне мәжбүрлеу шараларын қолдануға өкілетті. Мәжбүрлеу, сендіру құралдары негізіндегі ықпал әсер етпеген жағдайда ғана қолданылады.

Мәжбүрлеудің әкімшілік-құқықтық сипатқа ие болады және заң талаптарының тәртібіне сәйкес қолданылады. Мәжбүрлеу полицияның әкімшілік қызметіндегі әдіс ретінде жеке тұлғаның сана-сезімі мен мінез-құлқына психикалық, материалдық әсер етумен және күш көрсету арқылы жүргізілуі мүмкін. Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ете және әкімшілік қызмет саласындағы басқа да функцияларды жүзеге асыра отырып, ішкі істер органдарының қызметкерлері жеке тұлғаға қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету мен кепілдігіне талап қоюға өкілеттенген, ал қажет болған жағдайда мәжбүрлеу шараларын қолдануды қамтамасыз етіледі.

Психикалық мәжбүрлеу ерікке, эмоцияға, санаға, яғни жеке тұлғаның психикасына ықпал етеді, оның еркін қалыптастырады, қажетті қоғамдық мінез-құлыққа, жеке тұлғаға пайдалы емес қандайда болмасын зардаптарын келудің әсер ету шараларын қолдану арқылы мәжбүрлеу. Психикалық мәжбүрлеуге мыналар жатады, мысалы, қоғамды тәртіпті бұзушыға қоғамға жат қылық танытпауы жөнінде ресми түде ескерту жасау; ішкі істер органдары қызметкерінің азаматтардың немесе лауазымды адамдардың құқық бұзушылықты тоқтатуы жөнінде ресми түрде талап қою.

Материалдық мәжбүрлеу жеке тұлғаның мінез-құлқына оның ақша қаражаты немесе мүліктері арқылы әсер етеді. Ол адамның мүлкін иемдену мен қолдануға байланысты шектеулер жасау арқылы немесе иесінің өз қарауындағы материалдық құндылықтардан айыру және құқықбұзушыға ақшалай айып өндіріп алу және басқалар арқылы көрінеді.

Күш көрсету арқылы мәжбүрлеуге жеке тұлғаның бостандық әрекеттеріне шектеу немесе құқыққа қарсы шығу жолын кесу мен нақты әсер ету жатады. Осы шаралардың көмегімен және тұлғаның еркіне бағынбастан ішкі істер органдарының өкілетті қызметкері әкімшілік құқықмақсаттарына жетуге бағытталған әрекет жасайды. Мысалы, ішкі істер органдарының қызметкері құқық бұзушыны ұстаған кезде, заңмен белгіленген мерзімге дейінгі құқық, бұзушының бостандығын шектеу үшін күш жұмсау, кісендер және басқа да арнаулы құралдарды қолданады.

Әкімшілік мәжбүрлеу шаралары құқық бұзушылармен қатар құқықбұзбаған адамдарға қарсы қолданылуы мүмкін (құқық бұзушылықты, табиғи зілзала, жұқпалы аурулар, індеттерден келетін зардаптарды ескерту мақсатында).

Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметінде қолданатын мәжбүрлеу шаралары, жеке тұлғаға зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуді, не жазалауды мақсат етіп қоймайды, бірақ ол мемлекет атынан және заңды тәртіп бойынша күш көрсету шараларын қолдану көздейді.

Мәжбүрлеуді қолданудың негіздері. Мәжбүрлеу ішкі істер органдарының әкімшілік құқық саласында қоғамдық қатынастарға құқыққа қарсы қол сұғушылықтан қорғаудың және азаматтардың жеке қауіпсіздігі мен қоғамға қауіп төндіретін жағдайларының болуын ескерту және жолын кесудің әкімшілік-құқық құралы болып саналады.

Қоғамдық тәртіпті, қоғамдық қауіпсіздікті қорғай отырып және басқа да әкімшілік құқықтық, функцияларды жүзеге асыра отырып, ішкі істер органдарының қызметкерлері заңдардың тәртібіне сәйкес белгіленген құқықтық нормаларды, мінез-құлық ережелерін қасақана бұзушылардың, оларды сақтауға және еріксіз түрде белгіленген құқық тәртібіне бағындыруға және өзін дереу құқық бұзушылықты болдырмауға және жолын кесуге шаралар қолдануға, және кінәлілерді жауапқа тарту қамтамасыз ету үшін жағдайлар жасайды. Ал теріс жағдайда шара қолданбау, азаматтарды жеке және мүлктік қауіпсіздігіне, қоғамдық тәртіп, мемлекет, кәсіпорын, мекеме ұйымдардың құқықтар мен бостандықтарына нұқсан келтіретін зардаптарға әкеп соғады. Мысалы, ұсақ бұзақылық жасаған жағдайда немесе басқа да қоғамдық тәртіпті бұзатын әрекеттер жасалған кезде ішкі істер органдарының қызметкері дереу сендіру әдістерімен мәжбүрлеуді қолдана отырып жолын кесуге міндетті.

Қолдану мақсаттарын, құқықтық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету әдістерін, осыған байланысты пайда болатын құқықтық қатынастардың және әкімшілік мәжбүрлеу шаралардың ерекшеліктеріне қарай мынадай төрт топқа бөлінеді әкімшілік-ескерту шаралары; әкімшілік бұлттартпау шаралары; әкімшілік құқық бұзушылық істерін қамтамасыз ету шаралары; әкімшілік жаза.

Полицияның қолданатын әкімшілік ескерту шаралары

Полиция органдары қолданатын әкімшілік ескерту шаралары ұғымы мен мәні. Әкімшілік ескерту шаралары полиция органдарының қолданатын әкімшілік мәжбүрлеу шараларының бір түрі бола отырып, ішкі істер органдары қызметкерлерімен құқық бұзушылықтар мен қоғам және азаматтардың жеке қауіпсіздігіне қауіп-қатер төндіретін жағдайларды ескерту мақсатында қолданылады. Ол азаматтар мен лауазымды адамдарға қатысты әкімшілік-құқықтық сипаттағы шектеулер мен әкімшілік-мәжбүр ету шарасы ретінде көрінеді.

Әкімшілік ескерту шараларын қолданудың негізі азаматтың құқықбұзушылық жасау ниетінің анықтығы, қоғамға жат, құқыққа қарсы әрекеттердің, адамдардың жеке қауіпсіздігіне қауіп-қатер төндіретін жағдайлар болып табылады.

Осыған орай, әкімшілік ескерту шаралары деп ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқықбұзушылықтар мен олардың теріс әрі зиянды зардаптарына жол бермеу және азаматтардың жеке қауіпсіздігімен қоғамдық қауіпсіздікке қауіп-қатер төндіретін жағдайларды болдыртпау танылады.

Әкімшілік ескерту шараларының саралануы. Қарастырылып отырған әкімшілік ескерту шаралары сан қилы. Олар көптеген белгілер бойынша (ұқсас белгілері бойынша, қолданудың түрлі негіздері мен мақсаттары бой-

ынша) жіктеледі. Шараларды қолдану мақсатары бойынша жіктеудің елеулі түрдегі тәжірибелік маңызы бар. Осы сияқты белгілер бойынша жіктеу нәтижесінде әкімшілік ескерту шаралары екі топқа бөлінеді.

Бірінші топқа азаматтардың жеке қауіпсіздігі мен қоғамдық қауіпсіздікке қауіп-қатер төндіретін жағдайларды, қажеті жоқ және зиянды зардаптарды болдырмауға бағытталған шаралар жатады.

Ал бұл шаралар тобының құрамына мыналар енеді:

- адамдардың ішімдік, есірткі және психотроптық заттар қолданғанын белгіленген тәртіп бойынша куәландыру үшін оларды медициналық мекемеге жеткізу;

- мүмкіндігінше меншік нысанына қарамастан көлік құралдарын пайдалану;

- бас бостандығынан айыру орындарынан босатылған адамдар, қадағалау;

- азаматтардың тұрғын-жайларына және өзге де орындарға кедергісіз кіру;

- азаматтардың жекелеген учаскелер мен аумақтарға кіруін шектеу немесе оған тыйым салу;

- карантиндік шаралар жүргізілген кезде, сондай-ақ құрамында есірткі бар жабайы өсімдіктер өсетін, балықтың асыл тұқымдары уылдырық шашатын жерлерге, мемлекеттік табиғи қорықтар; мемлекеттік ұлттық табиғи парктерде бақылау-өткізу пунктерін орнату және т. б.

Аталған әкімшілік ескерту шаралары құқыққа қарсы әрекеттер болмаған жағдайда қолданылады. Өйткені азаматтар мен қоғамға қатысты қауіп-қатер тек құқық бұзушылық жағдайында ғана емес, сондай-ақ дүлей апат, күйреулер, авариялар, жұқпалы аурулар мен індеттер т. б. жағдайларда пайда болады. Мұндай жағдайларда мемлекет (өкілетті органдар) құқық бұзушы болып саналмайтын адамдарға еріксіз шаралар қолдануға құқылы. Бұндай шараларда әкімшілік жазалау сипат болмайды. Мысалы; жүктерін қарау, көшелер мен жолдарда, көлікті және жаяу адамдардың жүріс-тұрысын, сондай-ақ онда жүргізіліп жатқан барлық жұмыстарды тоқтату. Әкімшілік ескерту шараларының тағы бір түрі — қоғамға жат мінез-құлық көрсеткен адамдарға, олардың жаңа құқық бұзушылық жасауының алдын алу мақсатындағы ескерту шаралары. Мұндай шараларға нақты көрсетілген алдын алу бағыты қажет. Солардың біріне мысалы, бас бостандығын айыру орындарынан босатылған адамдарға әкімшілік қадағалау жүргізу жатады. Әкімшілік қадағалау қылмыстардың алдын алу шарасы болып табылады, заңдылықты азаматтардың құқықтары мен бостандықтары кепілдіктерін сақтау негізінде іске асырылады және бас бостандығын айыру орындарынан босатылған адамдардың тарапынан құқық бұзушылардың алдын алу мақсатында заңға сәйкес белгілі бір шектеу қойылған осындай адамдардың, мінез-құлқын байқау түрінде мәжбүр етудің соңғы шарасы ретінде қолданылады. Қадағалау әкімшілік ескерту шаралары адамның адамгершілік дә-

режесін қорлау мақсатын және қадалаудағы тұрған жері мен жұмыс орны бойынша беделін түсіруді көздемейді.

Полицияның қолданатын әкімшілік бұлтартпау шаралары

Әкімшілік бұлтартпау шаралары органның немесе лауазымды адамның құқық бұзушылықты болдыртпау мақсатындағы шұғыл әрекетті. Оларды қолдану құқық бұзушылық жасау әрекетіне оларды тыю және зиянды зардаптарды болдырмау мақсатында тікелей араласуға байланысты. Психикалық немесе күш көрсету арқылы ықпал ету және ұйымдастырушылық немесе мүлікті шектеумен байланысты құқық бұзушылықтардың заңсыз әрекеттерін әрі қарай жасалу мүмкіндігінен айырады және міндеттерді орындауға мүмкіншілік жасайды.

Ішкі істер органдары әкімшілік бұлтартпау шараларын көптеген жағдайда әкімшілік қылықтардың жасалуына байланысты қолданады. Бірқатар жағдайларда олар әсерлі болса, ал кейбір жағдайларда қылмыстардың жолын кесудің жалғыз ғана жолын қолдануға мәжбүр етеді (мысалы: қару қолдану).

Полиция органдары қолданатын әкімшілік бұлтартпау шараларын екі түрге бөлуге болады, олар жалпы және арнаулы тағайындалған.

Жалпы тағайындалған шараларға мыналар жатады:

– ішкі істер органдарының шақыруына дәлелді себепсіз келуден жалтарған адамдарды мәжбүрлеп алып келу;

– тәртіп бұзушыларды жеткізу;

– әкімшілік ұстау;

– құқық бұзған әскери қызметшілері ұстауға және оларды әскери коммандатураға, әскери бөлімдердің командирлеріне немесе әскери комиссариатқа тапсыру;

– оларды жеке оқшалау қажет болған жағдайда құқық бұзған, сондай-ақ арнаулы оқу тәрбие мекемелеріне жіберілген 18-жасқа толмаған адамдарды ұстауға кәмелетке толмағандарға арналған қабылдау-бөлу орындарында отырғызуға, қараусыз қалған балалар мен жасөспірімдерді қорғаншылық және қамқорлық органдарына жеткізу;

– заңдарда көзделген жағдайларда белгілі тұрақты орны, құжаттары жоқ адамдарды олардың жеке басын куәландыру және кейіннен тиісті органдар мен мекемелерге (көш-қон, медицина, әлеуметтік және басқа) беру мақсатында прокурордың санкциясы мен 30-тәулікке дейінгі мерзімге ұстауға және қабылдау-бөлу орындарына отырғызу;

– жергілікті атқарушы немесе басқа да өкілетті мемлекетті орган өкілінің ұйғарымымен жиын, митинг, демонстрация, шеру, пикет өткізуге байланысты оның ұйымдаструшылары аталған шараларды өткізу тәртібі туралы заң талаптарын сақтамаған жағдайда тоқтату жөнінде қажетті шаралар қолдану;

– техникалық жай-күйі жол қауіпсіздігіне қауіп төндіретін көлік құралдарын пайдалануға тыйым салу;

– ұйымдардың көлік құралдарын пайдалану жол қауіпсіздігіне қатер төндіретін жағдайда олардың жолға шығарылуын тоқтату;

– мас адамдарды көлік құралдарын жүргізуге немесе пайдалануға құқық беретін құқықтары жоқ адамдарды, сондай-ақ заңда көзделген басқа да жағдайларда, көлік құралын жүргізуден шеттетуге;

– заңда көзделген негіздер бойынша уақытша сақтау үшін көлік құралдарын ұстауға және арнаулы алаңдарға жеткізу;

– қоғамдық орындарда адамның қадір-қасиеті мен қоғамдық имандылықты қорлайтындай мас күйде жүрген адамдарды медициналық айықтырғышқа апару;

– лицензия және рұқсат беру жүйесі объектілерінің жұмысын тоқтату.

Жалпы әкімшілік бұлтартпау шараларының кейбір түрлеріне тоқтала кеткен жөн. Медициналық айықтырғышқа көшеде және басқа да қоғамдық орындарда орташа және ауыр дәрежедегі адамдар апарылады. Бұл шараны қолдану құқықбұзушылықтың (қоғамдық орындары адамның қадір-қасиеті мен қоғамдық имандылықты қорлайтындай мастық күйде жүрген) жолын кесуге және ауыр дәрежедегі мас күйде адамға медициналық көмек көрсету үшін жүзеге асырады. Ұстаудың әкімшілік мерзімі оның айықтыру уақыты болып есептеледі.

Көлік құралдарын жүргізуден шеттетуге. Ішкі істер органдарының қызметкері мас күйде деп жорамалдауға жеткілікті негіздер болғанда көлік құралдары жүргізушілерін немесе осы көлік құралын айдауға құқығы жоқ және жол қауіпсізді ережесін өрескел бұзған адамдарды көлік құралы жүргізуден шеттетуге құқысына ие болады.

Жол қауіпсіздігінің қауіпсіздігіне қауіп-қатер төндіретін көлік құралдарын пайдалануға тыйым салуды ішкі істер органдарының қызметкері жүзеге асырады, ол техникалық ақауы бар көлік құралын пайдалану жолымен әкімшілік құқық бұзушылық және қауіпті зардаптарының жолын кесу үшін шара қолданады. Бұл шараны қолдану ӘҚБК 590-бабына сәйкес әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама және көлік құралын техникалық байқаудан өткізу туралы арнаулы акт жасау арқылы жүзеге асырылады.

Лицензия-рұқсат беру жүйесінің жұмысын тоқтату, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында жасалады. Лицензия және рұқсат беру жүйесіндегі ішкі істер органдарының негізгі міндеттері:

– айналысына ерекше талап қойылатын нәрселер мен заттардың жоғалуы мен ұрлануына жол бермеу;

– олардың қылмыстық немесе басқа да мақсатта қолданылуына жол бермеу;

– белгіленген ережелерді бұзушыларды уақытында табу және жою болып табылады.

Ішкі істер органдары жүзеге асыратын қызметтердің бірі лицензия және рұқсат беру жүйесінде өз алдына әкімшілік-құқық нормаларында белгіленген нәрселер мен заттарды өндіру, дайындау, сату, алу, алып жүру және қолдануының тәртібі, азаматтардың жеке қауіпсіздігін, қоғамдық тәртіп

және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында кәсіпорындар мен ұйымдардың ашылуы мен қызмет етуін қамтамасыз ету болып табылады.

Әкімшілік бұлтартпау шаралар басқа да шараларға қарағанда қоғамға қауіпті әрекетті тоқтатуға, құқық бұзған адамға қолданатын күш көрсетудің әсерлі құралы саналады. Оның көптеген түрін қолдану қажетті қорғану институтының қолданумен байланысты, осыған сәйкес мемлекеттік немесе қоғамдық, тәртіпті, меншікті, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын, басқарудың белгіленген тәртібін сақтау, құқыққа қайшы қиянат жасауды болдырмау ішкі істер органдарының басты міндеттерінің бірі.

Полиция органдарының қызметкерлері күш көрсету, арнаулы құралдарды (қол кісендерін, резеңке сойылдарды, көзден жас ағызатын газдарды, жарық және дыбыс арқылы әсер ету құралдарын, тұрғын жайларды ашу және көлік құралдарын еріксіз тоқтату құралдарын, су атқыштарды, көлік құралдарын, қызметтік иттерді, аттарды және т. б.), сонымен бірге атыс қаруын қолдануға құқылы.

Бұл шараларды қолданудың жағдайлары мен тәртібін «Қазақстан Республикасының құқық қорғау қызметі туралы» Заңы және басқа да нормативтік актілер реттейді.

Полиция органдарының қызметкерлері күш пен арнаулы құралдарды, соның ішінде күрестің жауынгерлік әдістерін, қол кісендерін, резеңке таяқты, көзден жас ағызатын заттарды, назарды басқа жаққа аударатын жарық-дыбыс құрылғыларын, үй-жайларды ашуға, көлікті мәжбүрлеп тоқтатуға арналған құрылғыларды, су атқыштарды, қызмет жануарларын, бронды машиналар мен Үкімет белгілеген басқа да арнаулы және көлік құралдарын:

– азаматтарға, ішкі істер органдарының қызметкерлері мен қоғамдық тәртіпті қорғау, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі қызметтік немесе қоғамдық борышын атқарып жүрген басқа адамдарға жасалған шабуылды тойтару үшін;

– кепілге алынған адамдарды босату, жаппай тәртіпсіздіктер мен қоғамдық тәртіпті топтасып бұзуды тыю үшін;

– азаматтарға, ұйымдарға және мемлекеттік органдарға тиселі үйлерге, үй-жайларға, ғимараттарға, көлік құралдарына, жер учаскелеріне жасалған шабуылды тойтару үшін, сол сияқты басып алудан босату үшін;

– егер құқық, бұзушылар ішкі істер органдарының қызметкерлеріне, қоғамдық тәртіпті қорғау, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жөнінде өздеріне жүктелген міндеттерді атқарып жүрген басқа да адамдарға бағынбаса және қарсылық көрсетсе, оларды ұстау, ішкі істер органдарына жеткізу үшін, ұсталған, әкімшілік қамауға алынған адамдарды не олардың, қашып кетуі немесе айналасындағыларға не өзіне зиян келтіруі мүмкін деп санауға толық негіздер болса, айдап апару және күзету үшін, сондай-ақ ішкі істер органдарының қызметкерлеріне заңмен жүктелген міндеттерін орындауына қасақана кедергі келтіретін адамдарға қатысты қолдануға құқығы бар.

Әйелдерге, мүгедектерге, жас балаларға қарсы, айналадағылардың өмірі мен денсаулығына қатер төндіретін шабуыл жасаған, топтасып шабуыл жасаған не қарулы қарсылық көрсеткен реттерді қоспағанда, арнаулы құралдар мен әдістерді қолдануға тыйым салынады.

Полиция органдары қызметкерлері атыс қаруын мына жағдайларда қолданады:

- азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау, сол сияқты кепілдерден босату үшін;

- ішкі істер органдары қызметкерлеріне және олардың отбасы мүшелеріне, қоғамдық тәртіпті қорғауға, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қылмысқа қарсы күрес жөніндегі қоғамдық немесе қоғамдық борышын атап жүрген басқа да адамдарға жасалған шабуылды тойтару үшін;

- азаматтардың тұрғын жайларына, ішкі істер органдары күзететін объектілерге, мемлекеттік ұйымдардың үй-жайларына жасалған шабуылды тойтару, қызметтік немесе әскери нарядқа жасалған шабуылды тойтару үшін; қарсылық көрсеткен немесе қылмыс үстінде көзге түскен, қамаудан қашқан адамдарды (әкімшілік қамауға алынғандардан басқа) ұстау, қарулы адамдарды ұстау үшін.

Ішкі істер органдарының қызметкерлері атыс қаруын мына жағдайларда пайдаланады:

- егер жүргізуші ішкі істер органдары қызметкерлерінің заңды талаптарына бағынбаса және азаматтардың өмірі мен денсаулығына қатер төндірген көлік құралдарына ақау келтіру жолымен тоқтату үшін;

- хайуанаттар шабуылынан қорғану үшін;

- дабыл белгісін беру немесе көмек шақыру үшін.

Әйелдерге және кәмлетке толмағандарға қарсы, олар қарулы шабуыл жасаған, қарулы қарсылық, көрсеткен, кепілге адам алған, көлік құралдарын, соның ішінде әуе кемесін басып алған не топтасып шабуыл жасаған реттерді қоспағанда, қару қолдануға тыйым салынады.

Қару қолданылған барлық жағдайларда ішкі істер органдарының қызметкері айналадағы азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету, зардап шеккендерге жедел медициналық көмек көрсету үшін қажетті шараларды қолдануға, қару қолданғаны жөнінде тікелейбаяндауға міндетті.

Кісі қазасына немесе өзге ауыр зардаптарға әкеліп соққан қару және арнаулы құралдар қолданудың әрбір оқиғасы жөнінде прокурорға дереу хабарланады.

Жоғарыда айтылғандай ішкі істер органдарының қарамағында әр түрлі арнаулы құралдар бар, оларды қызметкерлер мынадай жағдайларда қолданады:

- азаматтар мен ішкі істер органдары қызметкерлеріне жасалған шабуылға тойтарыс беруге резеңке таяқтар, көзден жас ағызатын заттарды (Черемуха), назарды басқа жаққа аударатын жарық дыбыс құрылғылар, қызметтік иттер;

– қол кісендері, резина таяқтары, көзден жас ағызу газдар, жарық және дыбыс арқылы алаңдататын әсер ету құралдары, қызметтік иттер, аттар — ішкі істер органдары қызметкерлеріне қарсылық көрсетуді жолын кесу үшін;

– қол кісендері, қызметтік аттар, иттер — қарсылық көрсеткен немесе қылмыс үстінде көзге түскен қамаудан қашқан адамдарды ұстау үшін;

– суатқыштар немесе бронды машиналар, тосқауылдарды бұзу құралдары резина оқтары — қарулы шабуылды жасауға негізгі ниеттері бар адамдарды ұстау үшін ;

– қол кісендері, қызмет иттері — ұсталғандарды ішкі істер органына жеткізу, күзету және айдап апару, сонымен бірге әкімшілік қамауға және қамауға алынғандардың қашуы мүмкін деген және өзіне, не болмаса айналасындағыларға зиян келтіруі мүмкін немесе ішкі істер органдары қызметкерлеріне қарсылық көрсеткен жағдайда;

– басып алған ғимараттар, тұрғын үйлер, құрылыстар, көлік құралды және жер учаскелерін босату үшін; жаппай бұзақылық кезінде көлік, байланыс, кәсіпорын, мекеме және ұйымдарды жұмысына жасалған топтық әрекеттердің жолын кесу үшін; резеңке таяқтары, көзден жас ағызу газдары, жарық және дыбыс арқылы алаңдататын әсер ету құралдары, тұрғын жайларды ашу және көлік құралдарын еріксіз тоқтату құралдары, суатқыштар, көлік құралдарын, қызметтік иттер, аттар;

– жүргізуші ішкі істер органдарының қызметкерлерінің заңды талаптарына бағынбаса — көлікті мәжбүрлеп тоқтатуға арнаулы құрылғылар;

– арнаулы бояу құралдары (химиялық қақпандар) қылмыс жасағандарды табу үшін қолданылады.

Көрсетілген және басқа да арнаулы құралдар, осы қаруды қолдануға негіз беретін жағдайда да қолданылуы мүмкін.

Арнаулы құралдарды қолдануға шешімді қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін және нақты операцияның басшысы (жауапты) лауазымды адам қабылдайды. Жеке әрекет жасайтын ішкі істер органдарының қызметкерлері мұндай шешімді өзі қабылдайды.

Полицияның қолданатын әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету шаралары

Әкімшілік құқық бұзушылықтың жолын кесу, оны жасауға сезіктінің жеке басын анықтау, әкімшілік құқық бұзушылық жасалған жерде жасау мүмкін болмағанда, әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасау, істің уақытылы және дұрыс қаралуы мен іс жөнінде қабылданған қаулының орындалуын қамтамасыз ету мақсатында уәкілетті лауазымды адам өз өкілеттігі шегінде жеке адамға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ететін мынадай шараларды (ҚР ӘЖБК 785-бабы) қолдануға құқылы:

1) әкімшілік құқық бұзушылық туралы хаттама жасалатын жерге жеткізу;

2) жеке адамды әкімшілік түрде ұстау;

3) алып келу;

4) жеке тексеріп шығу және көлік құралын, шағын көлемді кемені және заттарды тексеріп шығу;

5) құжаттар мен заттарды алып қою;

6) көлік құралын немесе шағын көлемді кемені жүргізуден шеттетуге және оның алкогольмен, есірткімен, уытқұмарлықпен масаю күйін куәландыру;

7) көлік құралын немесе шағын көлемді кемені ұстау, жеткізу және пайдалануға тыйым салу;

8) тексеру;

9) жеке адамның алкогольмен, есірткімен немесе уытқұмарлықпен масаю күйін медициналық куәландыру.

Заңды тұлғаға қатысты әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ететін мынадай шаралар қолданылуы мүмкін:

1) заңды тұлғаға тиесілі үй-жайларды, аумақтарды, сондағы тауарларды, көлік құралдарын және өзге де мүлікті, сондай-ақ тиісті құжаттарды қарап шығу;

2) заңды тұлғаға тиесілі құжаттарды алып қою;

3) заңды тұлғаға тиесілі тауарларға, көлік құралдарына және өзге де мүлікке тыйым салу.

Лауазымды адам әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын заңсыз қолданудан келтірген зиян үшін жауап береді.

Әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қамтамасыз ету шараларын қолдануға ҚР ӘҚБТ Кодекстің 801-бабының ережелері бойынша шағым жасалуы мүмкін.

Қорытынды

Қазақстан Республикасының Конституциясы, халықаралық құжаттардың көпшілігі сияқты, адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын ең басты құндылық деп айғақтайды. Адамның және азаматтың құқығын қорғау әрбір мемлекеттің міндеті. «Ендеше Қазақстан Республикасының Конституциясы адами тұлғаның құндылығының басымдылығын жариялап қана қоймай, оның мемлекет тарапынан қорғалуына кепілдік те береді».

Қазіргі қоғам дамуының басты сипаттамалық белгісі болып адам құқықтары мен бостандықтарының маңызының арта түсуі табылады. Оларды жүзеге асыру мен қорғау ісі демократиялық қоғамның басты шарты болып есептеледі. Шынайы гуманитарлық және демократиялық құндылықтарға негізделген өркениетті мемлекетте адамның абыройы мен бостандығы мемлекеттік биліктің негізі және өлшем-белгісі.

Ел Президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстанның болашағы - қоғамның идеялық бірлігінде» атты еңбегінде: «Біз құрып жатқан қоғамның ең жоғары құндылығы – адам, бүкіл өзгерістердің бәрі сол үшін, соның игілігі үшін жасалып жатыр» деп тегіннен тегін айтқан жоқ.

Шынтуайтында, мұндай келелі мәселелердің жиынтығымен биліктің барлық саласы, соның ішінде сот саласы да айналысуда. ҚР Конституциясына сәйкес, республикадағы сот билігі азаматтық, қылмыстық және заңда көрсетілген басқа да сот өндірісінің түрлері арқылы жүзеге асырылады. Соңғы кезде соттық өндіріс түрлерінің арасында әкімшілік өндірісі бірте-бірте үлкен мәнге ие болып, алдыңғы қатарға шығуда. Бұған әкімшілік құқық қатынастарынан туындаған істердің сотта қаралу санының көбейе түсуі басты себеп болып отыр. ҚР Жоғарғы сотының азаматтық істер бойынша коллегиясының төрағасы М. Әлімбаев келтірген деректер сүйеніп айтсақ, еліміздің соттарында 2007 жылдың бірінші тоқсанында қаралған әкімшілік істердің саны өткен жылдың осы уақытымен салыстырғанда 20 пайызға көбейген.

Соттық қорғануды ғылымда конституциялық құқықтың институты, адамның құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттік қорғаудың бір түрі ретінде, қоғамдық қатынас және мемлекеттік функция ретінде қарастырады. Кейде соттық қорғануды сот төрелігімен теңдестіреді, немесе соған жетудің кепілдігі ретінде қарайды. Қылмыстық-процессуалдық ғылым ұстынымында соттық қорғану «сезіктіге, айыпталушыға және жәбірленушіге өз құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін берілген ұйымдастырушылық және процессуалдық ережелердің жиынтығы» деп түсініледі.

Құқық теориясында соттық қорғау мемлекеттің құқық қорғау қызметінің құрамдас бөлігі ретінде қарастырылып жүр. Бірақ та құқықтық

мемлекеттегі сот билігінің ықпалының арта түсуі, оның құқық қорғау органдарынан ерекшеленуі, мемлекеттік биліктің өзіндік бір саласы кейпінде бөлінуі азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын соттық қорғаудың өз алдына жеке дара мемлекеттік қызметтің түрі болып қалыптасуына әкеледі.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30 тамыз 1995 жыл.
2. Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары туралы ҚР Заңы 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ.
3. Қазақстан Республикасының Құқық қорғау қызметі туралы заңы 2011 жылғы 06 қаңтар.
4. Ішкі істер органдарының әкімшілік қызметі (Жалпы бөлім): Оқу құралы. Қызылов М.А.
5. Административная деятельность органов внутренних дел. Общая часть. Учебник. Под ред. В.Н. Лапшина, М.А. Кызылова.
6. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы кодексі. 05.07. 2014 жыл7
7. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның болашағы – қоғамның идеялық бірлігінде// Егемен Қазақстан. - 1993. - 9 қазан.
8. Алимбеков М. Судебная практика по административным делам и путисовершенствования административного законодательства. // Зангер. - 2006. - № 8. - 38-40 б.б.